

تاریخ نبردهای هوایی دفاع مقدس
(جلد دوم)

عملیات هوایی «اولین پاسخ»

مرکز مطالعات راهبردی نهجا

گروه مؤلفین: سرتیپ^۲ خلبان ستاد علیرضا نمکی عراقی و همکاران

زمستان ۱۳۹۵

۱. پیشگفتار ۱

۸. مقدمه ۸

فصل اول: تجاوزهای هوایی دشمن و اقدامات نهجا

۱. روش انجام انواع مأموریت‌های رزمی در نهجا ۱۱

الف- عملیات تهاجم هوایی (آفندی) ۱۱

ب- عملیات هوایی علیه نیروهای سطحی دشمن ۱۲

پ- عملیات دفاع هوایی (پدافندی) ۱۵

۲. روند تجاوزهای عراق به حریم ج.ا.ایران و علانم بروز جنگ ۱۷

الف - تجاوزهای هوایی عراق و اقدامات نهجا در سال ۱۳۵۸ ۱۸

ب- تجاوزهای هوایی و اقدامات نهجا در سه‌ماهه اول سال ۱۳۵۹ ۳۱

فروردین‌ماه سال ۱۳۵۹ ۳۱

اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۵۹ ۳۳

خردادماه سال ۱۳۵۹ ۳۹

پ- تجاوزهای هوایی عراق و اقدامات نهجا در سه‌ماهه دوم سال ۱۳۵۹ ۴۷

تیرماه سال ۱۳۵۹ ۴۷

مردادماه سال ۱۳۵۹ ۵۵

شهریورماه سال ۱۳۵۹ ۶۴

ت - خاطرات امیر سرتیپ^۲ خلبان عطایی و امیر سرتیپ^۲ خلبان برات‌پور ۸۳

۳. جمع‌بندی تجاوزهای بیگانگان و ارتش بعث عراق به کشور ج.ا.ایران ۹۰

الف- تجاوزهای بیگانگان ۹۰

ب- نمودارهای تجاوزهای دشمن ۹۲

۴. بیان مأموریت‌های پروازی نهجا قبل از جنگ تحمیلی ۹۶

الف- شمار مأموریت‌های هواپیماهای شکاری نهجا ۹۷

ب- مأموریت و پروازهای هواپیماهای ترابری و بالگردهای نهجا ۱۰۰

فصل دوم: وضعیت آماده‌باش در نهجا و فرایند اجرای طرح البرز

۱. دستورهای مرتبط با عملیات رزمی و روش اجرای مأموریت رزمی ۱۰۶

۲. وضعیت آماده‌باش و روند اجرایی طرح نبرد البرز ۱۰۷

الف - دستور عملیاتی البرز و مشکلات پیش‌رو ۱۰۸

- ب - بررسی دستور البرز در نشست مورخ ۱۳۵۹/۶/۱۹ سماجا ۳..... ۱۱۷
۳. فرایند وضعیت آمادگی عملیاتی نهاجا در نیمه اول سال ۱۳۵۹..... ۱۲۰
- الف - درجات آمادگی رزمی در نهاجا..... ۱۲۲
- ب- مرور وضعیت آماده‌باش رزمی نهاجا در سه ماهه اول سال ۱۳۵۹..... ۱۲۳
- آمادگی رزمی نهاجا در فروردین سال ۱۳۵۹..... ۱۲۳
- آمادگی رزمی نهاجا در اردیبهشت سال ۱۳۵۹..... ۱۲۶
- آمادگی رزمی نهاجا در خرداد سال ۱۳۵۹..... ۱۲۷
- ب- وضعیت آماده‌باش نهاجا رزمی در سه ماهه دوم سال ۱۳۵۹..... ۱۳۱
- آمادگی رزمی نهاجا در تیرماه سال ۱۳۵۹..... ۱۳۲
- آمادگی رزمی نهاجا در مرداد سال ۱۳۵۹..... ۱۳۹
- آمادگی رزمی نهاجا در شهریور سال ۱۳۵۹..... ۱۴۶
۴. وضعیت کلی آمادگی انواع هواگردهای نهاجا..... ۱۵۵
- الف- هواپیماهای جنگی در ابتدای سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸..... ۱۵۵
- ب- هواپیماهای ترابری در ابتدای سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸..... ۱۵۷
- پ- فرآیند و زمان انجام پروازهای تندخیز (اسکرامبل)..... ۱۵۸
- فصل سوم: مرور سامانه پدافند هوایی نهاجا پیش از جنگ تحمیلی**
۱. پیشینه و وضعیت فرماندهی پدافند هوایی در آستانه جنگ تحمیلی..... ۱۶۲
۲. آرایش سازمانی و سامانه فرماندهی و کنترل پدافند هوایی نهاجا..... ۱۷۸
- الف- سازمان، گسترش یگان‌های عمده فرماندهی پدافند هوایی..... ۱۸۰
- ب - ساختار سامانه فرماندهی و کنترل پدافند هوایی..... ۱۸۶
- پ- سامانه پدافند هوایی پایگاه‌های هوایی نهاجا..... ۱۸۹
۳. فضای آسمان خودی، آمادگی و عملکرد سامانه‌های پدافندی نهاجا..... ۱۹۳
- الف- ترسیم آسمان خودی و فرایند آمادگی پدافند هوایی در شروع جنگ..... ۱۹۳
- ب- مرور اقدامات فرماندهی پدافند هوایی در آستانه جنگ تحمیلی..... ۱۹۶
- پ- اقدامات پدافند هوایی در شهریور ۱۳۵۹..... ۲۰۱
۴. مرور و تحلیلی بر مشاهده اشیای نورانی..... ۲۰۶
۵. پدافند هوایی و آغاز رسمی جنگ در ۳۱ شهریورماه ۱۳۵۹..... ۲۱۲
۶. مرور پایانی سامانه پدافند هوایی نهاجا..... ۲۱۸

فصل چهارم: مرور و مقایسه توان رزمی نیروی هوایی دشمن و نهاجا

بخش اول: توان رزمی نیروی هوایی عراق قبل از آغاز تجاوز سراسری

۱. ترتیب نیرو و توان رزمی هوایی ارتش بعث عراق ۲۲۱
۲. وضعیت نیروی هوایی عراق پیش از جنگ تحمیلی ۲۲۲
۳. استعداد نیروی انسانی و تجهیزات یگان‌های بزرگ هوایی عراق ۲۲۵
- الف- گردان‌های پروازی و هواپیماهای نیروی هوایی عراق ۲۲۶
- ب- سازمان پایگاه‌های نیروی هوایی عراق پیش از جنگ تحمیلی ۲۳۲
۴. فرماندهی پدافند هوایی و موشکی عراق ۲۳۸
- الف- بررسی یگان‌های توپخانه ضدهوایی و گسترش آنها ۲۳۸
- ب- بررسی یگان‌های موشکی زمین به هوا و گسترش آنها ۲۴۰
- پ- جایگاه و گسترش سامانه‌های راداری نیروی هوایی عراق ۲۴۲
- ت- سامانه‌های ارتباطی ۲۴۶
۵. وضعیت آموزش نیروی هوایی عراق پیش از آغاز جنگ ۲۴۷
۶. وضعیت لجستیک نیروی هوایی عراق ۲۵۰
۷. شایستگی رزمی نیروی هوایی عراق ۲۵۱
۸. برجستگی‌ها و آسیب‌پذیری‌های نیروی هوایی عراق ۲۵۲

بخش دوم: توان رزمی و سازمانی نهاجا قبل از آغاز جنگ تحمیلی

۱. توان رزمی عملیات هوایی نهاجا ۲۵۶
۲. توان رزمی پدافند زمین به هوای نهاجا ۲۶۲
- الف- نارسایی‌های پوشش راداری کشور در آغاز جنگ تحمیلی ۲۶۳
- ب- درجه آمادگی سامانه راداری و توپخانه پدافند هوایی ۲۷۰
۳. مروری بر استعداد و تجهیزات عمده ارتش ایران و عراق قبل از جنگ ۲۷۲

فصل پنجم: فرایند تهاجم پیش‌دستانه و تجاوز همه‌جانبه عراق

۱. تجاوز پیش‌دستانه هوایی عراق به پایگاه‌های نهاجا و فرودگاه‌های کشور ۲۷۵
- الف- اثرات تهاجم هوایی دشمن و خسارات آن ۲۷۸
- ب- بازتاب یورش دشمن در دفتر وقایع مرکز فرماندهی نیروی هوایی ۲۸۲
۲. تهاجم پیش‌دستانه هوایی دشمن از طرح‌ریزی تا آغاز تجاوز سراسری ۲۸۴
۳. تحلیل تهاجم سراسری ولی بی سرانجام دشمن ۲۹۴

- الف - خسارات وارده در اثر یورش هوایی دشمن ۲۹۶
- ب - گزارش‌ها و اطلاعات تکمیلی ۲۹۷
- پ - شرح سانحه هوایی‌های «سی-۱۳۰» در حمله هوایی دشمن ۲۹۹
- ت - ابلاغ طرح البرز ۳۰۱
۴. اقدامات عملیاتی نهاجا ۳۰۲
۵. فرصت‌هایی که می‌توانست مورد توجه قرار گیرند ۳۰۸
۶. مروری بر نقاط قوت و ضعف تهاجم دشمن در ۳۱ شهریور ۵۹ ۳۱۰
- الف - نقاط قوت دشمن ۳۱۲
- ب - نقاط ضعف ۳۱۲
۷. نیات و اغراض یورش پیش‌دستانه دشمن ۳۱۵
- فصل ششم: عملیات کوبنده «اولین پاسخ» نهاجا**
۱. آغاز عملیات «اولین پاسخ» ۳۲۰
- الف - شرح عملیات (برفراز آسمان دشمن) ۳۲۳
- ب - بررسی اجمالی و زبان‌های وارده به دشمن ۳۳۱
- پ - اطلاعات تکمیلی مرتبط با عملیات اولین پاسخ ۳۳۳
۲. خاطرات شفاهی برخی از خلبانان و فرماندهان عملیات اولین پاسخ ۳۴۲
- الف - امیر سرتیپ^۱ جهانگیر ابن‌یمین (رهبر دسته پروازی البرز) ۳۴۲
- ب - امیر سرتیپ^۲ پرویز دهقان پارچینی خلبان هم‌کابین لیدر دسته «آلفا-رد» ۳۴۶
- پ - سرهنگ یعقوب رجبی مقدم عضو گروه پروازی «آلفا - رد» ۳۵۰
- ت - سرهنگ فنی عباس معینی فرمانده گردان نگهداری پایگاه همدان ۳۵۳
- ث - امیر سرتیپ^۲ خلبان دکتر رضا رضانی ۳۵۶
- ج - سرهنگ خلبان محمود قیدیان معاونت عملیاتی وقت نهاجا ۳۵۷
۳. جمع‌بندی و مطالب پایانی ۳۶۸
- الف - جمع‌بندی نهایی ۳۷۲
- ب - درس‌های فراموش شده و آموختنی ۳۷۴
- پیوست‌ها و ضمانت ۳۷۹
- منابع و مأخذ ۳۸۵
- تمایه ۳۸۹

پیشگفتار

وقوع انقلاب اسلامی بر مبنای باورهای دینی، همه پدیده‌های سیاسی و اجتماعی و سازوکارهای دفاعی - امنیتی را تحت تأثیر خود قرار داده؛ بنابراین شایسته است تا اندیشمندان و تحلیل‌گران هر پدیده‌ای به ویژه وقایع و تحولات پس از انقلاب اسلامی را بر مبنای این نگرش بنگرند.

جنگ تحمیلی هشت‌ساله علیه نظام نوپای ج.ا.ایران را نیز می‌توان از جمله رویدادهایی دانست که در سطوح داخلی دو کشور ایران و عراق، منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرات خاص خود را برجای گذاشته است.

در این نبرد طولانی که به تدریج مرز میان کفر و ایمان را در ذهن تداعی می‌کرد، ملت ایران از یک‌سو خود را با ارتش و رژیم بعث عراق در عرصه نبردی نامتوازن روبرو می‌دید و از سوی دیگر، با قدرت استکبار جهانی که به حمایت از شخص صدام حسین برخاسته بودند؛ در این جنگ نابرابر، تمامی اقشار مردم همراه با نیروهای غیور مسلح با اقتدار کامل، دفاع از حاکمیت و تمامیت ارضی کشور و دستاوردهای انقلاب اسلامی را آغاز کردند.

نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز که با قیام آگاهانه علیه نظام ستم‌شاهی، به‌عنوان اولین نیروی نظامی ارتش، خود را به امواج خروشان مردم معتقد به مکتب انبیاء متصل کرده بود، با شروع جنگ تحمیلی و با احساس مسئولیتی مضاعف (و در پی ابلاغ فرمان امام ^(ره) مبنی بر دفع تجاوز)، در خط مقدم رویارویی با دشمن قرار گرفت. دفاع جانانه و تمام‌عیار این نیروی الهی که علاوه بر سامانه‌های پیشرفته و کارکنان ورزیده، ترکیبی از ایمان، علم، قدرت ابتکار و نوآوری را نیز در اختیار داشت، فصلی نو در تاریخ دفاع مقدس ایجاد کرد و در مقاطع مختلفی از زمان، روند ادامه جنگ را به سود ملت قهرمان و نظام جمهوری اسلامی ایران تغییر داد.

روند طرح‌ریزی و اجرای «عملیات هوایی» نظیر برخی مأموریت‌های شناسایی، گشت‌زنی و آماده‌باش و بمباران محدود هوایی (که در مقابل حملات پراکنده دشمن به

نواحی مرزی انجام می‌گرفت)، با آغاز تجاوز رسمی نیروهای حزب بعث قالب منظمی به خود گرفت و با شدت بیشتری دنبال شد.

عملیات سریع و کوبنده «اولین پاسخ» در قالب اقدامی تلافی‌جویانه و ظرف مدت زمان کمتر از سه ساعت (که در آن پایگاه‌های کوت در استان نisan و شعیبیه در استان بصره آماج بمباران قرار گرفت)، پاسخ دندان‌شکنی به تجاوز بعثی‌ها بود.

در روزهای آغازین جنگ تحمیلی، نیروی هوایی (قطع‌نظر از تحریم‌های اعمال‌شده) از برتری نسبی و قابل محسوسی نسبت به نیروی هوایی دشمن برخوردار بود.^۱ با واگذاری انواع هواپیماهای پیشرفته و بهره‌مندی از اطلاعات ماهواره‌های تجسّسی و توانمندی هواپیماهای آواکس (متعلق به عربستان سعودی)، عراق موفق به تغییر این روند و کسب برتری هوایی در فضای جبهه‌های جنگ شد. باگذشت زمان، واگذاری سامانه‌های مُدرن آفندی- پدافندی و تجهیزات جنگ الکترونیک همراه با سلاح‌های شیمیایی و میکروبی از سوی ابرقدرت‌های شرق و غرب به رژیم حاکم بر عراق، منجر به ایجاد تغییراتی عمیق در روند ادامه جنگ شد که اگر کمک‌های هنگفت مالی از سوی اغلب کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به عراق را نیز مدنظر قرار دهیم، عدم توازن قوا در طول جنگ و به نفع دشمن، تبدیل به امری بدیهی شد.

اما این پایان کار نبود. در قبال برتری محسوس رژیم بعث، نیروی هوایی ارتش ایران تدبیری نو اندیشید و با مدیریت در سامانه‌های حساس پروازی و استفاده از اصل «صرفه‌جویی در قوا» و البته با همت فرماندهان جوان و کارکنان متعهد خود توانست بر

^۱ در آغاز جنگ تحمیلی، نیروی هوایی ایران بالغ بر ۴۶۰ فروند از انواع جنگنده‌ها برخوردار بود. در مقابل، عراق بیش از ۳۴۰ فروند هواپیمای جنگنده و بمب‌افکن سنگین، همراه با ۲۰۰۰ سکوی پرتاب موشک زمین‌به‌هوا و توپ‌های ضد‌هوایی هدایت‌شونده در اختیار داشت. اما در طول جنگ، نیروی هوایی این کشور به صورت تصاعدی سازماندهی و مجهز گردید و انواع هواپیماهای پیشرفته نظیر «میگ-۲۵»، «میگ-۲۹»، «سوخو-۲۴»، انواع میراژ «اف-۱»، هواپیمای اجاره‌ای سوپراناندارد، موشک‌های پیشرفته زمین‌به‌هوا و موشک‌های ضدتشمع راداری و... از سوی حامیان شرق و غرب به نیروی هوایی بعثی عراق واگذار گردید. با این‌که در خلال جنگ تحمیلی حدود ۴۰۰ فروند هواپیمای نظامی عراقی به صورت مختلف (آموزش، پدافند خودی، فنی و...) سرنگون شدند، این نیرو با استعدادی بالغ بر ۶۰۰ فروند از گونه‌های مختلف هواپیماهای نظامی از جنگ فارغ گردید.

بسیاری از کاستی‌های ایجاد شده غلبه نماید. حفظ این تدبیر تا پایان جنگ، منجر به حفظ آمادگی رزمی نهاجا در دفاع از آسمان و تأسیسات حیاتی کشور شد.

تربیت و آموزش نیروی انسانی متخصص باهدف تأمین کارکنان مورد نیاز که پیرو راه شهدا و ایثارگران نیروی هوایی باشند، ازجمله اولویت‌های نهاجا بود که فی‌الواقع از افتخارات این نیروی الهی در دوران انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی محسوب می‌گردد. تحقق این فرآیند سنگین بدون وابستگی به غرب و هم‌زمان حضور به هنگام در مأموریت‌های پروازی، اهمیت و عظمت موضوع را دوچندان می‌کند. در همان ایام نیروی هوایی برای کمک به ناوگان غیرنظامی تجاری کشور مبادرت به واگذاری خلبانان مجرب به سازمان هواپیمایی کشوری می‌کرد که به‌راستی قابل تعمق و تحسین است.

در مجموع، نیروی هوایی با تقدیم بیش از ۲۱۸ شهید که شمار ۵۳ نفر از آنان شهیدان جاویدالائرنده؛ و ۵۳ آزاده خلبان و ده‌ها جانباز عنوان بالاترین نسبت شهدا و آزادگان را به تعداد کل کارکنان درگیر در جنگ (بیش از ۶۰٪) به خود اختصاص داد.^۱ این تعداد همراه با شهدای دیگری از کارکنان انقلابی و متعهد نیرو در نبردهای زمینی و بمباران دشمن (جمعاً ۱۶۱۴ شهید)، بیانگر انجام وظیفه‌ای خطیر نسبت به نظام اسلامی و میهن عزیز می‌باشد.

نیروی هوایی به عنوان یک نهاد سازمان یافته و مورد اعتماد امت و امام، با برخورداری از ظرفیت‌های تخصصی و قابلیت‌های عملیاتی که با همت کارکنان متعهد و انقلابی خود مزین شده بود، بدون اغراق نقشی بی بدیل در پیوستن به خواست برحق مردم، تثبیت و دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی و نیل به خودکفایی را در دوران جاودان دفاع مقدس ایفا نمود. در سطور زیرین اهم این فعالیت‌های اثربخش (که همراه با دیگر عناصر نیروهای مسلح موجبات ناکامی صدام را در رسیدن به یک پیروزی «برق‌آسا» فراهم ساخت)، به اختصار بیان می‌گردد:

^۱ - شمار خلبانان فعال سامانه شکاری و ترابری نهاجا که طول دوران دفاع مقدس به طور مستقیم شرکت نمودند، حدود ۵۰۰ نفر برآورد می‌گردد.

- ۱- اقدام انقلابی جمع کثیری از کارکنان این نیرو پس از پیوستن به صفوف مردم به رهبری امام راحل^(ره) و شکستن ستون فقرات ارتش شاه و در نتیجه، تسریع در روند پیروزی انقلاب اسلامی؛
- ۲- مراقبت (اسکورت) هوایمای حضرت امام^(ره) (هنگام ورود به آسمان ایران) و استقبال و مسئولیت حفاظت از معظم‌له، تأمین بالگرد و انتقال ایشان به مقاصد تعیین شده؛
- ۳- رژه تاریخی تعدادی از کارکنان جان‌برکف نهاجا در ۱۹ بهمن ۱۳۵۷ در محضر حضرت امام^(ره) و خیزش همراه با نقض حکومت نظامی کارکنان مرکز آموزش‌های هوایی این نیرو؛
- ۴- مقابله با گروه‌های فریب‌خورده و ضدانقلاب در اقصی نقاط کشور به ویژه خطه کردستان و کمک به تثبیت انقلاب اسلامی؛
- ۵- مقابله با تهدیدات درون و برون‌مرزی و رصد تجاوزهای هوایی آشکار رژیم بعث عراق و همچنین فعالیت‌های جاسوسی آن‌ها در آسمان ایران اسلامی همراه با اعلام وضعیت آماده‌باش؛
- ۶- انجام مأموریت‌های متنوع شناسایی، گشت‌زنی و آماده‌باش و بمباران محدود هوایی در مناطق مختلف مرزی (در هفته‌های منتهی به شهریور ماه ۱۳۵۹) و شهادت نخستین خلبان نهاجا در تاریخ ۱۳۵۹/۴/۴ (منطقه شلمچه) و اسارت و جاویدالاثربودن اولین خلبانان این نیرو در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۲۷ (مناطق مهران و فکه)؛
- ۷- طرح‌ریزی و اجرای نخستین عملیات تلافی‌جویانه موسوم به «اولین پاسخ» در ۵۹/۶/۳۱ و پس از آن عملیات «کمان-۹۹» (۱۴۰ فروندی) در ۱۳۵۹/۰۷/۰۱.
- ۸- انجام فعالیت‌های متعدد هوایی در قالب اقدام علیه نیروی هوایی دشمن از جمله حملات آفندی به تأسیسات حیاتی و اقتصادی- صنعتی رژیم بعث عراق و انهدام پالایشگاه‌ها و دیگر مراکز اقتصادی با هدف فلج ساختن شریان اقتصادی این کشور و کسب برتری هوایی؛

۹- عملیات پشتیبانی نزدیک هوایی از نیروهای سطحی در زمین و دریا و در ابعادی گسترده‌تر یورش مستمر به ادوات زرهی نیروی زمینی دشمن (معروف به جنگ با تانک‌ها).

۱۰- عملیات جداسازی منطقه نبرد و بمباران خطوط مواصلاتی، پل‌ها، مراکز دپو و نیروهای احتیاط دشمن مستقر در پادگان‌های زمینی در داخل خاک عراق و حتی مناطق عملیاتی و خطوط مقدم جبهه؛

۱۱- فراهم نمودن موجبات اختلال، توقف پیشروی قوای زمینی دشمن و سهولت در صف‌آرایی نیروهای زمینی خودی در برابر یورش آنها در مرحله تثبیت؛

۱۲- طرح‌ریزی و اجرای عملیات مستقل هوایی در عمق خاک عراق تا مرزهای غربی آن کشور (تا جایی که از نظر آگاهان نظامی غیر قابل تصور بود، همچون حمله به مجموعه پایگاه‌های الولید (اچ-۳) در تاریخ ۱۳۶۰/۰۱/۱۵ که ظاهراً دور از دسترس و برد جنگنده- بمب‌افکن‌های نه‌اجا فرض می‌شد)؛

۱۳- انجام مأموریت‌های سیاسی- نظامی نظیر حمله به پالایشگاه «الدوره» در نزدیکی محل اجلاس سران غیرمتعهد در بغداد به تاریخ ۳۰ تیرماه سال ۱۳۶۱ به منظور ناامن کردن فضای عراق و نیز پخش اعلامیه برفراز شهرهای مهم عراق در قالب جنگ نرم و عملیات روانی و همچنین انجام عملیات مقابله به مثل در پاسخ به حمله ناجوانمردانه بعضی‌ها به مردم بی‌دفاع شهرهای ایران؛

۱۴- انجام مأموریت‌های شناسایی هوایی و جمع‌آوری شبانه‌روزی اطلاعات الکترونیکی در هر زمان لازم و هر نقطه از خاک دشمن؛

۱۵- گشت رزمی هوایی، دریایی و اسکورت ناوگان کشتی‌های تجاری و نفت کش‌ها در خلیج فارس و استمرار صدور نفت و واردات کالاهای اساسی و صنعتی مورد نیاز کشور؛

۱۶- انجام عملیات ترابری هوایی راه‌وردی (تاکتیکی) و جابه‌جایی، انتقال و گسترش نیرو از دورترین نقاط ایران اسلامی به مناطق عملیاتی جنوب، غرب و شمال‌غرب کشور در شرایط ویژه تا دو یا سه برابر و حتی گاه تا بیش از پنج برابر

ظرفیت هواپیماهای موجود نه‌جا، حمل ادوات، تجهیزات و مهمات به پایگاه‌ها و مناطق عملیاتی (در مواردی به شکل بارریزی) و متقابلاً تخلیه مجروحان جنگ از جبهه‌ها به اقصی نقاط کشور؛

۱۷- انجام مأموریت‌های سوخت‌رسانی هوایی و عملیات تجسس و نجات؛

۱۸- شرکت فعال و مؤثر در کلیه عملیات‌های مشترک با دیگر نیروهای ارتش و

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی؛

۱۹- اعزام کارکنان داوطلب به مناطق کردستان و جبهه‌های جنگ جهت کمک به

نیروهای مسلح کشور؛

۲۰- پاسوری یا اسکورت هواپیماهای (مهم ورودی و خروجی)، هواپیماهای

غیرنظامی و جابه‌جایی مسئولان بلندپایه کشوری و لشکری؛

۲۱- استمرار آموزش و تأمین نیروی انسانی متخصص و متعهد نیروهای مسلح و

ناوگان هوایی تجاری کشور با واگذاری و انتقال خلبانان مجرب (بدون کمک

کشورهای خارجی و غربی)؛

۲۲- مشارکت در جهاد سازندگی و آغازگر جهاد خودکفایی صنعتی و فناوری در

کشور و...؛

۲۳- ایجاد شبکه پدافند هوایی و دفاع از مناطق و تأسیسات حیاتی از جمله:

جزایر خارک، سیری، لاوان، پالایشگاه‌های نفت و پتروشیمی، تلمبه‌خانه‌ها، سکوهای

نفتی در خلیج فارس، نیروگاه‌های برق، مجتمع‌های صنعتی، مراکز سیاسی کشور نظیر

جماران و... .

این فعالیت‌ها همراه با تأثیرات شگرف در جبهه‌های نبرد، همواره مورد توجه

اقتدار مختلف جامعه، مردم میهن‌دوست و مسئولین ج.ا.ایران قرار می‌گرفت. در طول

جنگ تحمیلی و پس‌از آن، تراوش برخی افکار منفی در داخل و خارج از کشور نیز

توانست اقدامات شاخص و برجسته نیروی هوایی را کم‌رنگ یا محو نماید. اطلاق

واژه «نیروی الهی» از سوی بنیان‌گذار فقید نظام اسلامی، هرگونه ابهام در

توانمندی‌های عملیاتی و وفاداری نیروی هوایی نسبت به آرمان‌های انقلاب اسلامی

را از میان برد تا ملت شریف و آزاده ایران بیش از پیش در مقابل فداکاری و شهامت این نیرو در همگامی با منافع کشور و نظام، زبان به تحسین بگشاید.

با عنایت به اهمیت موضوع و تأکیدهای مکرر رهبر معظم انقلاب اسلامی و فرماندهی کل قوا مبنی بر نهادینه نمودن و استفاده از گنجینه دفاع مقدس بی تردید ساماندهی، مستندسازی، تدوین نظام‌مند و نگارش این حماسه‌ها به همراه خلاقیت و نوآوری‌ها، خوداتکایی و پی‌ریزی جهاد خودکفایی در دوران شکوهمند انقلاب اسلامی و به ویژه هشت سال دفاع مقدس وظیفه‌ای سنگین و ارزشمند محسوب می‌شود. بدون تردید، ماحصل این تلاش جمعی، حاوی دستاوردهای راهبردی برای علاقه‌مندان، دانش‌پژوهان، محققان، جوانان کنجکاو و نسل‌های غیور آینده خواهد بود.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم تا از تلاش گروه تألیف و نگارش جلد دوم مجموعه نبردهای هوایی دفاع مقدس، امیران محترم، علیرضا نمکی عراقی، دکتر حسین خلیلی و سرهنگ علیرضا جواهری که فرایند این جلد را تحت عنوان «عملیات هوایی و کوبنده اولین پاسخ به تجاوز همه‌جانبه عراق» به اتمام رساندند و نیز امیر سرتیپ فنی سید محمود یمینی، امیر سرتیپ^۲ دکتر رضا رضایی، سرهنگ محسن میرزاخانی، سرهنگ^۲ امیر هوشنگ خادم‌دقیق و علیرضا شریفی‌پور که زحمت ویراستاری و نمونه‌خوانی آن را تکفل نمودند صمیمانه قدردانی و تشکر نمایم.

قطعاً این تلاش جمعی با یاری پیشکسوتان و شاهدانی که خود در صحنه‌های پیروزی انقلاب اسلامی، قرارگاه‌ها و میدان‌های رزم حضور مستقیم داشتند و همچنین هم‌فکری جمعی از پژوهشگران، صاحب‌نظران و حمایت جدی امیر فرماندهی محترم و هیئت‌ریسه نهاجا و کلیه معاونین ستادی، شکل منسجم و زیبایی به خود گرفت که مراتب قدردانی صادقانه خود را تقدیم حضور همگی این عزیزان می‌نمایم.

ریس مرکز مطالعات راهبردی

سرتیپ^۲ خلبان دکتر نیک بخش حبیبی

مقدمه

نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ماه‌ها قبل از شروع رسمی جنگ تحمیلی، درگیر شناسایی و ارزیابی توان دشمن و هم‌زمان، مقابله با تجاوزهای رژیم بعث عراق بود. اگرچه رصد فعالیت‌های دشمن و سرعت عمل نه‌اجا منجر به سرنگونی چندین فروند از هواپیماهای متجاوز عراقی گردید، اما در پیمودن این مسیر ناهموار، همان‌گونه که در جلد یکم این مجموعه عنوان گشت، خود نیز صدماتی را متحمل شد که در سطور زیر چند رویداد مرتبط با موضوع یادآوری می‌شود:

در تاریخ ۱۳۵۹/۴/۴ در یکی از مأموریت‌های شناسایی هوایی، ستوان یکم خلبان غلام‌حسین باستانی به شهادت می‌رسد و چندی بعد در هفدهم شهریور ماه، حین درگیری‌های مرزی و مقابله با اشغال پاسگاه‌های خان‌لیلی و میمک، اولین هواپیمای «اف-۴» نه‌اجا در منطقه ایلام هدف آتش ضد‌هوایی قرار می‌گیرد و خلبان کابین عقب، ستوان یکم علی ایلخانی به شهادت می‌رسد. دو روز بعد در همین نقطه، یک فروند بالگرد نه‌اجا نیز هدف قرار گرفته و علاوه بر شهادت خلبانان آن (سروان فعلی‌زاده و ستوان رشیدی) سرگرد شمس‌بیگی فرمانده گردان ۳۱ شکاری پایگاه شهید نوژه همدان که عازم مرکز پشتیبانی هوایی (دسک) بود، به شهادت می‌رسد.

در ادامه و به تاریخ ۱۳۵۹/۷/۲۷ ستوان یکم خلبان حسین لشگری^۱ به اسارت دشمن درآمد و همچنین سروان محمد زارع نعمتی جاویدال‌اثر می‌گردد که تاکنون اثری از وی به دست نیامده است. سرانجام نه‌اجا پس از چند روز آرامش، در ساعت ۱۴۰۰ مورخ ۳۱ شهریور ماه ۱۳۵۹ با حمله سراسری دشمن به اغلب پایگاه‌های هوایی، ایستگاه‌های رادار و برخی از فرودگاه‌ها و شهرهای مرزی مواجه گشت.

در این راستا در جلد یکم، چاپ دوم مجموعه «نبردهای هوایی در دفاع مقدس» به تاریخچه نه‌اجا، نقش آن در تثبیت انقلاب اسلامی، وقایع پیش از جنگ، تدابیر و

^۱ برای آگاهی از مشروح وقایع یادشده و آشنایی با فرایند اسارت و زندگی‌نامه شهید سیدالاسرا حسین لشگری به کتاب «۶۴۱۰» خاطرات این شهید سعید مراجعه شود.

اقدامات تدافعی همه‌جانبه علیه تجاوزهای آشکار و پنهان دشمن و سوانح پروازی پرداخته شد.

آنچه که در جلد دوم به عنوان مکمل جلد اول و ادامه بازگویی «نبردهای هوایی در دفاع مقدس» براساس مدارک مستند بازگو می‌گردد، شرح بیشتری از تجاوزهای دشمن، فرایند آماده‌باش و روند آن در نهاجا، ترتیب نیروی هوایی دشمن، بررسی وضعیت سامانه فرماندهی و یگان‌های عمده پدافند هوایی و وضعیت آمادگی تجهیزاتی و انسانی نهاجا و تجاوز سراسری دشمن و عملیات «اولین پاسخ» است که در شش فصل به شرح زیر سازماندهی و مطالب آن ارائه شده است:

فصل اول نمود تجاوزهای هوایی دشمن، **فصل دوم** وضعیت آماده‌باش نهاجا و فرایند عملیات طرح البرز، **فصل سوم** توان رزمی نیروی هوایی عراق قبل از آغاز تجاوز سراسری، **فصل چهارم** توان رزمی و عملیاتی نهاجا پیش از آغاز جنگ تحمیلی در دو بخش: ۱- وضعیت عملیاتی فرماندهی پدافند هوایی نهاجا ۲- وضعیت عمومی سازمان نهاجا قبل از آغاز جنگ تحمیلی، **فصل پنجم** به تهاجم پیش‌دستانه هوایی و تجاوز همه‌جانبه عراق و **فصل ششم**، عملیات کوبنده نخستین پاسخ نهاجا به دشمن همراه با جمع‌بندی مطالب تشریح و تبیین گردیده‌اند.

در پایان امید است که این تلاش در کنار تأیید حق تعالی موجبات رضایت‌مندی ملت بزرگ و شریف ایران و همچنین علاقه‌مندان به عملیات غرورآفرین نیروی هوایی و جمیع کارکنان پروازی و فنی آن را به توفیق الهی فراهم آورد. انشاءالله...

گروه مولفین: زمستان ۱۳۹۵